

the text. The detailed differentiation within especially the pre-P and post-P layers is probably exaggerated, however, and the cracks can be explained otherwise. One may also doubt the hypothesis of P being a commenting insertion into the pre-P account. Could they not have been independent compositions from the beginning? If Deuteronomy was part of the narrative before the inclusion of P, why are there no traces of P in D (apart from possibly Deut 34:7–8)?

Jan Retsö, Göteborgs Universitet

PETER HALLDORF

Alla himlens fåglar har flytt:

Profeten Jeremia i sin egen tid och i vår

Skellefteå: Artos, 2017, Inbunden, 797 sidor,

SEK 379, ISBN: 978-91-7777-001-5

Denna bok är i grund och botten en kommentar till Jeremia bok, som börjar med ett antal kapitel som ger en historisk och teologisk inledning till läsningen, varefter följande kapitel kommenterar Jeremia från början till slut. Peter Halldorf är en välkänd pastor, skribent och tidigare föreståndare för den ekumeniska kommuniteten i Bjärka-Säby. Han är lekman i förhållande till bibelvetenskapen, men, som det ska visa sig, påläst. Inte minst verkar här finnas en påverkan från Walter Brueggemann, Martin Buber, Abraham Heschel och Daniel Berrigan. Det finns en bibliografi i slutet men det görs inga litteraturhänvisningar, vilket fokuserar läsningen på vad som sägs, samtidigt som man ibland hade önskat att man kunnat ta vissa resonemang vidare.

En viktig ingång i Halldorfs tolkning signaleras i bokens under rubrik ”... i sin egen tid och vår”. Det påminner om Krister Stendahls uppdelning av ”what it meant” och ”what it means”, och boken kan sägas utgöra ett förslag till läsning av Jeremia så att det budskap som finns här också adresserar det samtida Sverige och, inte minst, kristna och kyrkor i Sverige. På det sättet är kommentaren inte helt olik den amerikanska Interpretation-serien. Viktiga jämförelsepunkter i läsningen är treenigheten, inkarnationen, den kristna kyrkans trosbekännelser och ökenfäderna.

Ett första exempel på att Halldorf är påläst kommer i de inledande kapitlen med historisk och teologisk bakgrund, som i stort sett följer standardlösningar för Jeremia bok. Det intressanta med detta i det sammanhang som Halldorf skriver för, är att en vanlig anklagelse mot bibelvetenskap är att man enbart är historiskt intresserade – att man blir arkeologer istället för teologer. Halldorf ägnar 200 sidor åt att visa att det är fel och att historien har mening för förståelsen av både Jeremia och nuet. Det är historieskrivning i Peter Englund's efterföljd där det inte är så att ”det enda vi lär oss av historien är att vi inte lär oss något av historien”. Halldorf skriver visserligen att hans främsta fokus är bokens kanoniska enhet och plats (50), men trots det utgår förvånansvärt mycket av tolkningen från historiska ställningstaganden. Så målas till exempel en mörk historisk period med barnoffer till Molok under kung Manasses tid upp som en viktig resonansbotten för Jeremias kärva budskap, ett faktum som ju varit omdebatterat.

De två första kapitlen tecknar den historiska bakgrunden till Jeremia bok specifikt, medan kapitel tre till fem spårar den profetiska traditionens utveckling i Israel. En viss ojämnhet uppstår här. Halldorf tecknar ett initierat porträtt av Josias reformer, samtidigt som han kan skriva att David skapar ett imperium som sedan aldrig skulle återuppstå (105) och att Salomo skriver om likgiltighet och tristess i Predikaren (111). Men detta är mindre detaljer.

Efter inledningen följer två kapitel som i stort sett är metaforanalyser. Kapitel sex analyserar äktenskapsmetaforen i Jer 3. Halldorf ser den som starkt influerad av Hosea, och utforskar minnets betydelse samt förhållandena mellan andlighet och sexualitet, längtan och begär, och behovet av askes. I kapitel sju står Jer 4:5–6:30 i fokus och Guds omsorg om fåglarna som en metafor för människans förhållande till skapelsen och hennes sökande efter en plats i den. Detta tolkar Halldorf i ljuset av Edward Caseys teorier om platslöshet.

Resten av kapitlen i boken kan sägas vara ett antal fallstudier som undersöker olika motiv, symbolhandlingar, teologiska frågor eller historiska händelser, dock hela tiden genom att följa Jeremia bok från början till slut. Kapitel åtta tittar på motivet om Guds vrede i Jer 6. Kapitel

nio handlar om Jeremias tempelpredikan i Jer 7 och 26. Halldorf menar att ett viktigt historiskt skäl till predikan ligger i att de religiösa reformerna avstannat efter Josias död. Halldorf ser också predikan som en vändpunkt i Jeremias liv, där han under kung Jojakim och framåt möter alltmer motstånd.

I kapitel tio tittar Halldorf på fenomenet profetisk förbön, framför allt i ljuset av hur olika röster kan växla utan markering i texten. Är det Gud, profeten eller folket som talar? Detta vittnar om det nära spelet mellan profeten och Gud å ena sidan, och profeten och folket, å den andra, menar Halldorf. Kapitel elva behandlar Jeremias bekännelser. Dessa är, menar Halldorf, inte så mycket självbiografiska som allmängiltiga, i det att Guds relation till Israel förkroppsligas i lidande, bön och utgivande. Kapitel tolv handlar om Jeremias symbolhandling med höftskynket i Jer 13 och liknelsen utifrån krukmakarens skiva i Jer 18. Medan det första föregriper exilen, blir det andra en symbol för hopp om hur Gud kan börja om med sitt folk.

Kapitel tretton behandlar striden mellan Jeremia och profeten Hananja i Jer 27–28 och frågan om äkta och falsk profetia. Halldorf noterar här kriterierna i Deut 13 och 18, men också hur Jeremias främsta kritik är att de falska profeterna profeterar sina egna tankar och drömmar. Samtidigt menar Halldorf att Jeremia inte ska uppfattas som en passiv kanal i förhållande till Gud: ”Men att befinna sig under Guds hand är inte ett tillstånd som reducerar profeten till ett passivt instrument.... Mitt under det att inspirationen är över honom kan vi höra profeten i sin dialog med Gud protestera, vädja, invända och be att budskapet ska mildras – eller skärpas” (408). Jag håller med Halldorf i hans vilja att komplicera förståelsen av hur profetiorna kom till. Samtidigt kan man fundera om bibeltexterna kan tas som utgångspunkt för att beskriva den processen. Är en del av de profetior vi har i Jeremia snarare redovisade arbetsprocesser än färdiga slutprodukter? Troligen är de ”färdiga profetior” – och det innebär att brottningskampen som speglas i dem får andra syften.

I kapitel fjorton analyseras Jer 29 och Jeremias brev till judéerna i Babylon i ljuset av att som en religiös minoritetsgrupp överleva i ett an-

norlunda majoritetssamhälle. Sedan följer två kapitel som handlar om trösteboken i Jer 30–33. Kapitel femton handlar om Torahn och det nya förbundet. Halldorf pekar här på Jeremia som en ”påskaftonsprofet”, det vill säga att han mellan katastrof och nystart får predika hopp. Kapitel sexton griper tillbaka på Jer 25 och profetian om Babyloniernas 70-åriga välde, där en ”vredens bägare” nämns. Halldorf gör här en intressant utläggning av motivet om bägaren, som kopplar ihop vredens bägare och välsignelsens, påskmåltiden, nattvarden, brödundret såsom det berättas om det i Joh 6, och slutligen även frågan om nattvarden som det nya förbundets måltid. Framställningen avslutas med en förtjänstfull diskussion av frågan om ersättningsteologi.

Kapitel sjutton diskuterar rekaviterna i Jer 34–35 i ljuset av *Shema'* och vad Halldorf kallar ”lyssnandets askes”. Kapitel arton analyserar symbolhandlingen med åkerköpet i Jer 32. Efter detta följer ett antal kapitel som utgår från exilen och dess betydelse. Kapitel nitton tecknar Jerusalems historia från tidig bosättning fram till exilen, kapitel tjugohändelserna som leder fram till att Jeremia förs ner till Egypten och kapitel tjuogoett Jeremias verksamhet i Egypten (Jer 43–45). Vi har då kommit fram till domsutsagorna mot nationerna i Jer 46–51, som behandlas i kapitel tjugotvå och tjugotre. Halldorf läser dessa som en universell förståelse av Jahveh-tron. Han menar att domen mot Babylonien (Jer 50–51) visar att ”... hörsamhet mot Gud ska för Israel aldrig mer vara liktydigt med underdånighet under Babylon” (674). Detta blir ju intrycket av hur domsutsagorna placerats i Jeremia, men kan vi veta att alla domsutsagor uttalades efter exilen?

Kapitel tjugofyra är, möjligen oväntat, en läsning av Klagovisorerna. Halldorf utgår inte från att Jeremia skrivit dessa, utan läser dem (i stor utsträckning med utgångspunkt i Kathleen O'Connors arbete) som vittnesbörd om hur exilen bearbetades. Kapitel tjugofem, till sist, är en reflektion över behovet av profeter i vår tid.

Halldorfs bok är inte en kommentar i den meningen att den snabbt kan scannas av för att hitta information. Tvärtom är den skriven för att läsas långsamt och med eftertanke. Därför blir en sådan här sammanfattande översikt orättvis, då läsupplevelsen i sig är ett bärande element i

texten. Boken bygger på ett gediget arbete, även om det finns viktiga luckor och brister i detaljer som en tränad exeget kanske inte hade gjort. Detta gör inte så mycket eftersom bokens syfte inte är att positionera sig historiskt eller språkligt, utan att tala teologiskt till vår samtid. Samtidigt är sådana frågor stundtals så inarbetade i framställningen att läsningen ibland misslyckas (och det handlar inte om att ”de lärde tvistar”). Förhoppningsvis skrivs fler sådana här böcker, också av bibelvetare.

Josef Forsling, Teologiska högskolan Stockholm

CRAIG S. KEENER OCH EDWARD T. WRIGHT (RED.)

Biographies and Jesus: What Does It Mean for the Gospels to be Biographies?

Lexington: Emeth Press, 2016, Pocket, 457 sidor,

SEK 318, ISBN: 978-1-60947-106-4

Att de kanoniska evangelierna ska betraktas som antika biografier är numera väl etablerat inom bibelvetenskapen. Även om genrefrågan fortsatt diskuteras har omfattande studier av Richard Burridge, Dirk Frickenschmidt och Tomas Hägg övertygat de flesta forskarna om att evangelierna lämpligen bör förstås utifrån en vid biografisk genre. Trots det har få studier behandlat implikationerna av en sådan genrebestämning. Följande antologi ger därför ett välkommet bidrag till diskussionerna i denna viktiga fråga. Antologin, som Craig Keener och Edward Wright redigerat, innehåller ett par artiklar skrivna av etablerade forskare men framför allt presenteras forskning av Keeners egna doktorander.

I det första kapitlet ger Keener en informationstät introduktion till antika biografier och antik historieskrivning som förser läsaren med otaliga referenser till både primärtexter och aktuell sekundärlitteratur. Keener klargör att bokens syfte är att diskutera implikationerna av evangeliernas biografiska genre för dess relation till historisk information om Jesus. Genrefrågan ger inte svar på alla historiska frågeställningar men justerar våra förväntningar. Det är rimligt att förvänta sig att författare till antika biografier, till skillnad från till exempel antika noveller, hade historiska intentioner och använde sig av tidigare källor. Samtidigt finns det stora skillnader inom genren när det gäller hur den historiska infor-